

Björn Beckman

De paradoxala borgarklasserna

Gorm Rye Olsens avhandling har två syften. Det första är att beskriva, förklara och förstå utvecklingen i Egypten, Iraq och Saudi Arabien sedan 1950-talet. Det andra är att bidra till utvecklingen av den historisk materialistiska teorin om perifera och postkoloniala stater.

Den teoretiska utgångspunkten är Nicos Poulantzas' teorier om stat och klass och John Martinussens (1980) utveckling av denna tradition i studien av staten i Indien och Pakistan. Här finns också inslag med starka beröringspunkter med beroendeteorierna.

Det sätt som de perifera samhällena infogats i världsekonomin har, enligt detta synsätt, lett till en uppsplätning i externt och internt orienterade ekonomiska processer. Detta återspeglas på klassnivån. Vi möter en centrumborgarklass och en nationell borgarklass. Är ekonomin starkt externt orienterad dominerar den förra, är orienteringen intern dominerar den senare. Hur dominansförhållandena ser ut måste studeras utifrån olika delar av ekonomin, varvid vissa sektorer är mer strategiska än andra.

En åtskillnad görs mellan samhällena på tre »reproduktionsstrategiska« nivåer. I de minst utvecklade, som här kallas P1-samhällena finns det nästan ingen tillverkningsindustri. P2-samhällena har hunnit lite längre. Där finns en del lättare, konsumtionsvaruinriktad industri. I P3-samhällena, slutligen, har det tillkommit mer avancerad produktion av insats- och kapitalvaror.

I de minst industrialiserade, alltså P1-samhällena, dominerar de utåtriktade ekonomiska processerna och därmed centrumborgarklassen. I de mer industrialiserade P2-samhällena råder ett mer balanserat förhållande mellan externt och internt orienterade processer, därmed också mellan centrumborgarklass och nationell borgarklass. I P3 slutligen har den senare den starkaste maktställningen.

Rye Olsen beskriver en utveckling där Iraq och Saudi Arabien befinner sig i P1 i utgångsläget. Vid slutpunkten har ingen av dem tagit klivet till P2, trots enorma oljeinkomster. I Saudi Arabien har åtminstone vissa grunder (infrastruktur etc.) lagts för en framtida utveckling. Egypten som är i P2 i utgångsläget lyckas visserligen inte ta sig upp i P3, men har ändå höjt sin nivå betydligt.

Den centrale tesen: De »sociala kategoriernas« avgörande roll

I dessa utvecklingsförlopp ägnar Rye Olsen särskild uppmärksamhet åt vad som i denna teoritradition något mystiskt kallas de »sociala kategorierna«, varmed i första hand avses de civila och militära statsapparaternas ledande funktionärer. Enligt Rye Olsen ligger hans främsta bidrag just i belysningen av dessas ledande roll i utvecklingen i den typ av samhällena det här är fråga om. I Egypten spelar de rollen som den nationella borgarklassens ställföreträdare i det stora klivet

Björn Beckman

De paradoxala borgarklasserna

Gorm Rye Olsens avhandling har två syften. Det första är att beskriva, förklara och förstå utvecklingen i Egypten, Iraq och Saudi Arabien sedan 1950-talet. Det andra är att bidra till utvecklingen av den historisk materialistiska teorin om perifera och postkoloniala stater.

Den teoretiska utgångspunkten är Nicos Poulantzas' teorier om stat och klass och John Martinussens (1980) utveckling av denna tradition i studien av staten i Indien och Pakistan. Här finns också inslag med starka beröringspunkter med beroendeteorierna.

Det sätt som de perifera samhällena infogats i världsekonomin har, enligt detta synsätt, lett till en uppsplätning i externt och internt orienterade ekonomiska processer. Detta återspeglas på klassnivån. Vi möter en centrumborgarklass och en nationell borgarklass. Är ekonomin starkt externt orienterad dominerar den förra, är orienteringen intern dominerar den senare. Hur dominansförhållandena ser ut måste studeras utifrån olika delar av ekonomin, varvid vissa sektorer är mer strategiska än andra.

En åtskillnad görs mellan samhällena på tre »reproduktionsstrategiska« nivåer. I de minst utvecklade, som här kallas P1-samhällena finns det nästan ingen tillverkningsindustri. P2-samhällena har hunnit lite längre. Där finns en del lättare, konsumtionsvaruinriktad industri. I P3-samhällena, slutligen, har det tillkommit mer avancerad produktion av insats- och kapitalvaror.

I de minst industrialiserade, alltså P1-samhällena, dominerar de utåtriktade ekonomiska processerna och därmed centrumborgarklassen. I de mer industrialiserade P2-samhällena råder ett mer balanserat förhållande mellan externt och internt orienterade processer, därmed också mellan centrumborgarklass och nationell borgarklass. I P3 slutligen har den senare den starkaste maktställningen.

Rye Olsen beskriver en utveckling där Iraq och Saudi Arabien befinner sig i P1 i utgångsläget. Vid slutpunkten har ingen av dem tagit klivet till P2, trots enorma oljeinkomster. I Saudi Arabien har åtminstone vissa grunder (infrastruktur etc.) lagts för en framtida utveckling. Egypten som är i P2 i utgångsläget lyckas visserligen inte ta sig upp i P3, men har ändå höjt sin nivå betydligt.

Den centrale tesen: De »sociala kategoriernas« avgörande roll

I dessa utvecklingsförlopp ägnar Rye Olsen särskild uppmärksamhet åt vad som i denna teoritradition något mystiskt kallas de »sociala kategorierna«, varmed i första hand avses de civila och militära statsapparaternas ledande funktionärer. Enligt Rye Olsen ligger hans främsta bidrag just i belysningen av dessas ledande roll i utvecklingen i den typ av samhällena det här är fråga om. I Egypten spelar de rollen som den nationella borgarklassens ställföreträdare i det stora klivet

frammat under Nasser. I Iraq däremot bidrar samma starka funktionärsklass till att blockera utvecklingen. De olika utslaget beror på de två ländernas olika utvecklingsnivåer med tillhörande klassförhållanden. I Saudi Arabien kompliceras bilden av kungafamiljens speciella ställning. Jag kommer att i det följande inskränka mig till att bara diskutera Egypten och Iraq, med tyngdpunkt på Egypten, som också behandlas mest utförligt i avhandlingen.

Tesen om statsfunktionärernas avgörande roll som dynamisk kraft ställer författaren mot föreställningar i litteraturen om att det är centrumborgarklassen och den nationella borgarklassen och styrkeförhållandena mellan dessa som är avgörande. Att testa denna tes sägs vara avhandlingens främsta syfte. En stilla polemik riktar sig här bland annat mot Martinussen vars arbete om den indiska och pakistanska staten (1980) i hög grad inspirerat studien. Martinussen, menar Rye Olsen, generaliserar alltför långtgående utifrån dessa fall.

Det historiska utgångsläget

Rye Olsen redgör först för hur de tre samhällenas utgångspositioner uppstått historiskt. Egypten drogs tidigt in i världsmarknaden, mest som ett resultat av bomullsexporten. Oljeutvinningen i Iraq och Saudi Arabien startade långt senare. Exportnäringarnas olika struktur skapade olika klassförhållanden. Jordbruksutvecklingen i Egypten påskyndade omvandlingen av de feodala förhållandena. Överskottet från jordbruket skapade en grund för en viss industrialisering.

I utgångsläget, vid tiden för 1952 års militärkupp rådde, menar Rye Olsen, ett antagonistiskt jämviktsförhållande i Egypten mellan den nationella borgarklassen och centrumborgarklassen. Jämviktsläget var samtidigt en kris i hegemoniförhållandena och skapade – i kombination med motsättningen mellan en nationell borgarklass på framfart och kvardröjande feodala förhållanden – förutsättningarna för kuppen och de nationella framstegen under Nasser. En lösning på denna hegemonikris var ett villkor för fortsatt ekonomisk utveckling. Främst handlade det om att skapa politiska betingelser för finansieringen av nödvändiga investeringar.

Den iraqiska militärkuppen 1958, däremot, var inte ett uttryck för en sådan hegemonikris. Där dominerade centrumborgarklassen oinskränkt. Kuppen blir därför mer ett uttryck för en förskjutning på den politiska-ideologiska nivån, länkat till motsättningen mellan en svag nationell borgarklass och en feodal jordägarklass.

Rye Olsen går igenom ett antal centrala områden av den ekonomiska politiken för att se, dels hur denna påverkat förhållandet mellan externt respektive internt orienterade ekonomiska processer, dels hur dessa senare kommit att utformas. De områden som tas upp är utrikeshandeln, regleringen av utländska investeringar, utländsk upplåning, oljepolitiken, den statliga industrisektorn, regleringen av den privatägda industrin, jordbrukspolitiken och sådan politik som i mer allmänt avseende syftar till att skapa förutsättningar för ekonomisk utveckling.

Denna genomgång upptar huvuddelen av avhandlingen. Här några snabba nedslag, först och främst, alltså, i den egyptiska utvecklingen. 1950-talets dramatiska förändringar och den efterföljande nationalistiskt och socialistiskt orientera-

de politiken under Nasser är den ena empiriska huvudpolen i Rye Olsens tesbygge. Den andra är liberaliseringspolitiken under Sadat på 1970-talet.

Statens interventioner: Den egyptiska utvecklingen

För Egyptens del ligger alltså tyngdpunkten vid försöket att beskriva och förklara den nationalistiskt och socialistiskt orienterade politiken under Nasser och dess övergivande under Sadat. Under 1950- och 1960-talen svängde Egyptens utrikeshandel mot öst. Handelspolitiken var starkt protektionistisk och inriktad på att stötta en snabb industrialisering av import-substituerande karaktär. Inte bara Suezkanalbolaget men en lång rad andra utländska verksamheter förstatligades. Från och med 1960 utvidgas förstatligandet också kraftigt inom den inhemska sektorn.

Under 1970-talet öppnades ekonomin återigen för västhandeln och privata utländska investeringar. Dessa rinner till, men främst i tjänste och anläggningssektorn, hotel, turism, banker mm. Industriutvecklingen stagnerar och många av de etablerade statliga industrierna förlorar sina marknader till den nu frisläppta importen. Den centrumborgarklass som kastats ut av Nasser kommer tillbaka. Den nationella borgarklass som, enligt Rye Olsens sätt att se det, flyttat fram sina positioner tack vare Nassers starka statssektor får nu maka på sig. Jämviktsförhållandet mellan nationell borgarklass och centrumborgarklass återupprättas, fast denna gång på en mer avancerad, och – tror jag man får tolka författaren – mindre antagonistisk nivå.

Hur förklarar Rye Olsen denna utveckling med dess kraftiga kast? Förklaringsarna är mångfacetterade och komplexa. Den starka interventionismen och förstatligandena förklaras först på en ekonomisk nivå: De var nödvändiga för att finansiera den fortsatta utvecklingen. Det handlade om att stoppa utflödet av resurser, som följd av centrumborgarklassens verksamheter (till exempel Suezkanalen), beskatta existerande resurser och se till att dessa inriktades på en internt orinterad industrialiserings- och moderniseringspolitik. Ekonomin hade i utgångsläget kört fast. Detta har i sin tur att göra med förklaringen på nästa nivå, nämligen de klassmässiga styrkeförhållandena. När Rye Olsen talar om en hegemonikris menar han, om jag förstått det rätt, att själva jämviktstillståndet var ömsesidigt blockerande. Vad militären gör är alltså att utnyttja detta kombinerade jämvikts- och krisläge för att intervensera på den nationella borgarklassens sida. Jämviktsläget hade nämligen skapat spelrum för en sådan politisk-ideologisk intervention. Där finns alltså även den politisk-ideologiska nivån med i förklaringsmodellen.

Hur förklaras då omsvängningen och liberaliseringen under Sadat? På den ekonomiska nivån kan man nu se att den nasserska utvecklingsmodellen hotar att undergräva sig själv. Protektionism, matsubventioner och en expanderande, delvis lågproduktiv statssektor drabbas av sin egen reproduktionskris, förstärkt av den militära katastrofen 1967 och rustningsanspråken. Men Rye Olsen understryker framför allt att centrumborgarklassens makt växer i takt med den växande utlandsskulden. Beroendet av IMF och de internationella bankerna ökar snabbt under 1970-talet.

Men lika viktigt är framväxten av privatkapitalistiska tendenser inom statssektorn. Här har cheferna vant sig att göra pengar. De känner sig därför besvärade av restriktionerna på fri företagsamhet. De vill öppna fältet för egna privata investeringar. De får samtidigt stöd av den privata borgarklass som övervintrat under Nasserperioden, främst inom handels- och byggsektorn.

På klasskraftsnivån förenar sig alltså utländska och inhemska kapitalistintressen i den nya liberaliseringspolitiken. Som en följd av denna försvagas den nationella borgarklassen. Den hegemoniska positionen den uppnått inom maktblocket bryts. Centrumborgarklassens ställning återupprättas och därmed ett nytt jämviktsläge.

Jämförelsen med utvecklingen i Iraq

Vad händer då i Iraq? Här blir bilden helt annorlunda. Även här ägnar sig en socialistiskt orienterad militärregim åt nationaliseringar, restriktioner på inhemskt och utländskt privatkapital, och en stalig industrialiseringspolitik. Trots detta, menar Rye Olsen, bryts inte centrumborgarklassens dominans. Inte ens nationaliseringen av oljebolagen innebär en väsentlig förändring i dess avseenden. De utländska bolagen bevarar sin kontroll i nya former, genom till exempel managementavtal. De sägs till och med ha ett eget intresse i nationaliseringarna. Dessa frigör nämligen kapital för investeringar i mer lönsam verksamhet, till exempel i distributionledet och i utvinningen av andra energikällor. Även de kraftiga prishöjningarna är i bolagens intresse, eftersom de påverkar lönsamhetsnivån i dessa alternativa verksamheter.

I industrisektorn satsade Iraq framförallt på tung, exportorienterad förädlingsindustri i oljesektorn. Här var man helt beroende av utländsk turn-key teknologi och den externa orienteringen fortsatte. Ingen nämnvärd förstärkning sker av internt orienterade ekonomiska processer.

Till skillnad från i Egypten så agerar alltså inte de »sociala kategorierna«, statsapparaternas funktionärer, i Iraq som den nationella borgarklassens »politiska parti«. Endast statsfunktionärernas egna intressen gynnas. Detta sker på ett sätt som till och med blockerar de utvecklingsmöjligheter som finns. Inte ens inkomsterna från oljan maximeras. De sociala kategorierna obstruerar den på den ekonomiska nivån hegemoniska centrumborgarklassens intressen, men förmår inte själv bära upp ett nationellt utvecklingsalternativ.

Varför blir det så olika effekt i Iraq av en nationalistisk statsinterventionism, som i övrigt har så mycket gemensamt med nasserismen i sin historiska uppkomst och ideologiska orientering?

Svaret ligger, menar Rye Olsen, i de olika sätt som de sociala kategorierna är infogade i de dominerande styrkeförhållandena i de två samhällena. I det mer utvecklade Egypten kan de sociala kategorierna inte operera oberoende av den nationella borgarklassen. Dess verksamhet kommer alltså inriktas som följd av den nationella borgarklassens relativa styrka. I Iraq, däremot, där den nationella borgarklassen är mycket svagare, får de sociala kategorierna en mer autonom ställning. Bestämmande för dess inriktning blir därför vad som händer på den politisk-ideologiska nivån. Till skillnad från i Egypten har alltså den nationalistiska

och socialistiska ideologin ingen verklig bas i styrkeförhållandena på den ekonomiska nivån. Eller som Rye Olsen uttrycker sig i den fjärde av sina slutsatser:

»I P-1-samfund tilskriver de særlige økonomisk-sociale grundforhold det *politisk-ideologiske* niveau dominansen i denne form for perifere samfundsformationer. I P-2-(og P-3-) samfund tilskriver det økonomiske niveau til gengæld *økonomien* dominansen i denne form for perifere samfundsformationer« (s.642).

Det här är svåra argumentationskedjor. Jag hoppas att jag på ett för författaren acceptabelt sätt redovisat huvudlinjerna. Det är ett arbete på en hög teoretisk ambitionsnivå, en sammansatt och hårt strukturerad argumentering som bygger på en omfattande materialgenomgång. Det är spännande och utmanande, om också ganska mödosamt att ta sig igenom arbetet. De är många bollar i luften.

Problem i den teoretiska ansatsen

Jag ska här i första hand diskutera de *teoretiska* premisser på vilka Rye Olsen byggt sin analys och sina slutsatser. Min kritik rör sig inom fyra, bitvis överlappande teoriområden: Statsteorin, utvecklingsteorin, klassanalysen och ideologiteorin. Låt mig först sammanfatta kritiken punktvis:

- Klasser abstraheras ur utvecklingsteoretiska antaganden på ett sätt som stämmer dåligt med vad som händer med konkreta klassgrupperingar. Så till exempel ses förstatligandet av egyptisk privatkapitalistisk egendom som ett uttryck för den nationella borgarklassens hegemoni.
- Trots att Rye Olsen markerar distans, faller han tillbaks på en beroendeteoretisk föreställning om att utländsk dominans blockerar ekonomisk utveckling och att det därför krävs en nationell borgarklass som växer fram i motsättning till den utländska borgarklassen för att utveckling ska komma tillstånd.
- Huvudtesen om statsfunktionärernas dynamiska roll tenderar att bli trivial. Stat och statsfunktionärer blir samma sak. Den statsteoretiska förankringen är svag. Tesen är kopplad till föreställningen om den »överutvecklade staten« som också har svag teoretisk grund.
- Motsättningarna mellan dominerande och dominerade klasser saknas i analysen. Allting rör sig om spelet mellan härskande grupperingar. Alternativa, enligt min mening mer fruktbara, förklaringar kan ta sin utgångspunkt i grundläggande motsättningar och dominansförhållanden. Då blir det också lättare att förstå samspelet mellan ländernas utveckling och internationella politiska konjunkturer och styrkeförhållanden som nu lämnats utanför analysen.

Nasser, Sadat och den nationella borgarklassen:

Den centrala paradoxen

Låt mig börja med vad som framstår som avhandlingens centrala paradox: Förhållandet mellan staten och den nationella borgarklassen i Egypten. Hur kan det komma sig att den nasserska statsapparaten med dess förstatligande av den inhemska borgarklassens ledande företag och dess restriktioner på privatkapitalistisk verksamhet, dess nära samarbete med Sovjeunionen, och dess socialistiska

ideologi, samtidigt kan beskrivas, med författarens ord, som »den nationella borgarklassens politiska parti«, dvs. som dess politiska företrädare?

Och, i paradoxens förlängning: Hur är det möjligt att tolka privatkapitalismens frisläppande och uppblomstring under Sadat som ett nederlag och tillbakagång för den nationella borgarklassen? Hur förhåller sig denna mystiska klass till verklighetens kapitalister? Är socialisterna de sanna kapitalisterna?

Problemet, som jag ser det, är sättet att identifiera den nationella borgarklassen utifrån beroendeteoretiska utgångspunkter. Rye Olsen kommer till sin slutsats därför att den nasserska statsinterventionismen ledde till en större »självcentrering« i ekonomin (till exempel s. 364). Därmed tjänade Nasser den nationella borgarklassens intresse eftersom att främja självcentrering är denna klass uppgift, enligt teorins definitioner. Det är alltså inget kausalt förhållande som beskrivs utan en identitet som uppnås på en begreppslig, definitionsmässig nivå. Den påverkas inte av den faktiska borgarklassens motstånd. Är det rimligt att tala om en »klass« när man i själva verket talar om en egenskap (»inåtvändhet«) hos en ekonomisk process?

Den utvecklingsteoretiska modellen

Problemet med Rye Olsens utvecklingsteoretiska modell är att den bygger på en serie definitionsmässiga identiteter. I ett samhälle där reproduktionsprocessens orientering är inåtvänd dominerar den nationella borgarklassen. Där centrumborgarklassen dominerar är reproduktionsprocessen definitionsmässigt extrovert. Det handlar alltså inte om empiriska observationer av samband.

Föreställningen om att utländsk dominans blockerar den kapitalistiska utvecklingen och att det krävs en nationell borgarklass för att bryta detta mönster finns redan i Lenins sena skrifter och tilldelas en central roll i den analys som utvecklades inom den så kallade Kominterntraditionen (Brewer, 1980). Beroendeteorierna vidareutvecklade detta perspektiv. »Självcentrering« blev ett centralt strategiskt begrepp. Typiskt för de perifera kapitalistiska ekonomierna, enligt till exempel Samir Amin, är att de är inriktade på att tillgodose centrumekonomiernas behov, inte sina egna. Härvid skiljer de sig enligt detta synsätt från de senare som sägs vara självcentrerade. Rye Olsens »reproduktionsstrategiska nivåer« bygger på en icke närmare specificerad kombination av industrialiseringsgrad och grad av självcentrering (jfr. s. 95). Det senare är i sin tur knutet till graden av utländsk dominans som operationaliseras med bland annat handelsstatistik. Centrumborgarklassen sägs ha stor makt om till exempel importen av varor av stor reproduktionsstrategisk betydelse är omfattande (s. 96). Resonemanget får till exempel den besynnerliga konsekvensen att ett land som importerar kapitalvaror till industrin är mer beroende, mindre självcentrerat och mer dominerat av centrumborgarklassen än ett land som importerar färdiga industrivaror, dvs. varor av låg reproduktionsstrategisk betydelse.

Abstrakta och konkreta klassintressen

Kopplingen mellan dessa analytiska klassbegrepp och ländernas faktiska ägandeförhållanden och industristruktur är dåligt utredd. De u-länder som förnärva-

rande har den mest avancerade industristrukturen (länder i Sydostasien) har ju också en hög grad av utländskt ägande. Den nationellt ägda industrin i många afrikanska länder, å andra sidan, är ofta av en enkel förpacknings- eller sammansättningstyp. Ägandeformer och industristruktur följs inte åt.

I föreställningen om motsättningen mellan en extrovert (av centrumborgarklassen dominerad) och en nationellt kontrollerad, introvert utveckling ingår också oargumenterade antagande om ett homogent utländskt kapitalintresse. Detta passar dåligt med de utländska investerarnas faktiska uppträdande. Här finner vi till exempel intensiv konkurrens mellan företag som säljer färdigvaror och de som säljer maskiner, insatsvaror, managementtjänster etc. Även om ett företag skulle föredra att sätta upp sammansättningsfabriker där insatsvaror tas från egna eller allierade företag på annat håll så drivs man ofta av den internationella konkurrensen att höja det lokala förädlingsvärdet och integrera bakåt i produktionsleden. Andra utländska företag är inriktade på att etablera anläggningar inom kapitalvarusektorn, till exempel maskinindustrin (jfr. Beckman, 1981, 1985).

Om man skulle följa logiken i Rye Olsens begreppsapparat skulle sådana utländska företagare klassificeras som nationell borgarklass. Rye Olsens klasskategorier är abstraherade ur en utvecklingsteori som har dåliga verklighetsförankring. Det blir svårt att identifiera hur dessa abstrakta kategorier representeras av konkreta samhälliga aktörer. Nassers socialiseringar och statsägda industriuppbyggnad blir den nationella borgarklassens projekt, trots att politiken bedrevs i stark motsättning till den inhemska borgarklassen som fick sin egendom nationaliserad och som förhindrades att verka som en privat kapitalägarklass. Militären och byråkratin blir den nationella borgarklassens »politiska parti« (s. 338ff., 408f.).

Huvudtesen: De »sociala kategoriernas« centrala roll

Det är kring frågan om de »sociala kategoriernas« förmåga (Egypten) eller oförmåga (Iraq) att agera som substitut eller företrädare för den nationella borgarklassen som Rye Olsens bidrag är centrerat. Låt oss återvända till denna huvudtes. Som vi sett finns här problem av utvecklingsteoretisk art. Men inte bara. Här finns också statsteoretiska svårigheter.

När Rye Olsen framhåller de »sociala kategoriernas«, alltså statsfunktionärernas, centrala roll som »drivande kraft« i samhällsutvecklingen (till exempel s. 438ff.) sker detta, som vi sett, i polemik med Martinussens betoning av den nationella borgarklassens och centrumborgarklassens nyckelroll. En sådan polemisk tes tenderar emellertid att bli trivial om man inte samtidigt gör reda för hur man uppfattar staten, och dess samhälliga bestämningar. För i någon mening har väl de som leder statsorganen en »drivande« roll i alla samhällen. Det gäller alltså att förstå hur dessa skikt agerar i förhållande till andra grupper i samhället, förutom det uppenbara att de också tillvaratar sina egna intressen. En sådan statsanalys saknas. Istället tenderar staten och de sociala kategorierna att sammanfalla.

Teorin om den överutvecklade staten

Det närmsta författaren kommer till att ge en statsteoretisk innebörd åt föreställningen om de »sociala kategoriernas« ledande roll är i begreppet statens »överut-

veckling« som används frikostigt för att förklara varför staten ingriper i ekonomin (jfr. till exempel s. 235, 286, 316, 384, 408, 659). Så vitt jag kan se har vi återigen att göra med begreppsliga identiteter snarare än kausalsamband. Så till exempel förklaras Nassers nationaliseringar med statens överutveckling samtidigt som det är just dessa statsingrepp som »manifesterar« överutvecklingen. Begreppet får i det här fallet betyda att staten går händelserna i förväg, till exempel nationaliserar, trots borgarklassens motstånd, men i dess eget långsiktiga intresse. Begreppet får stå för det samma som de »sociala kategoriernas« stora inflytande.

Precis som i begreppet »underutveckling« förutsätter statens »överutveckling« en föreställning om »normalt« statligt beteende. Därför kan det inte användas utan att man redovisar dess statsteoretiska premisser. Det gör inte Rye Olsen. När han slutligen hävdar att staterna i perifera samfund »sädvanligvis« betecknas som överutvecklade (s. 654) är detta milt uttryckt en överdrift. Det finns skäl att påminna om den kritik som begreppet på goda grunder utsatts för (se till exempel Goulbourne, 1979).

Alternativa tolkningar

Finns det alternativa tolkningar av de två skeden som satts i centrum för denna teoridiskussion, dvs. de drastiska förändringarna av egyptisk ekonomisk politik, först under Nasser och sedan under Sadat?

Kanske är det fruktbarare att sätta in den radikala, socialistiskt orienterade politiken under Nasser i ett historiskt konjunktorellt perspektiv där anti-kapitalistiska samhällskrafter vuxit sig starka. Stark social oro (som också dokumenteras i avhandlingen) och en internationell anti-kolonial våg rörde vägen för den nya radikalismen. De internationella motsättningarnas betydelse för regimernas orientering bör också tas med i bilden. Sovjetstatens beredskap att komma till undsättning påskyndade radikaleringen. Är det inte lite väl »ekonomistiskt« att som nu i huvudsak förklara den nasseritiska »revolutionen« utifrån den nationella borgarklassens otillfredställda kapitalförsörjningsbehov (jfr. s. 235)?

Måste inte på samma sätt liberaliseringspolitiken under Sadat också diskuteras i förhållande till dessa förändrade styrkeförhållanden, både lokalt och globalt? Fanns det inte ett överordnat pro-kapitalistiskt intresse att bryta med Nassers socialistiska orientering? På sida 431 antyds en insikt om att motsättningen mellan inåtvänd och utåtvänd ackumulation »ikke var den udslaggivende modsætning i Egypten og dermed heller ikke i samtlige perifere samfund til enhver tid«. Detta konstateras när författaren funnit att utländska och inhemska borgerliga klasskrafter hade ett gemensamt intresse av Sadats liberaliseringspolitik. Men denna insikt följs inte upp. Istället är den nationella borgarklassens försvagning som följd av liberaliseringen som ställs i centrum.

Vart tog de underordnade klasserna vägen?

Förklaringsmodellens svaghet ligger också i dess ensidiga fokus på fraktionsmotsättningar inom de dominerande klasserna. Relationen mellan dessa och underordnade klasser uppmärksammas nästan inte alls. Vänstervridningen under Nasser blir kanske mer förståelig om den ses i ljuset av klassemotsättningarnas skärp-

ning efter kriget och statens svårigheter att reproducera en borgerlig klassl
moni. Det handlar alltså om en förskjutning av styrkeförhållandena till bo
klassens nackdel. När utvecklingen drivs åt höger under Sadat är det konso
ringen av borgerlig klassmakt som är mest iögonenfallande. Ur detta perspe
blir borgarklassens fraktionsmotsättningar sekundära.

Tendensen att förklara skeenden i termer av motsättningar inom de dom
rande klasserna på bekostnad av motsättningar mellan dessa och de under
nade klasserna illustreras också av Rye Olsens diskussion av Nassers jordref
Den framställs som den framväxande agrara bourgeoisieens projekt i motsätt
till feodala intressen (s. 407f.). De starka folkliga inslagen i jordreformen (jorc
tidigare jordlösa) spelas ner.

Vad är rimliga och fruktbara tolkningar?

De alternativa förklaringar som antyds ovan är inte originella. Det finns en li
diskussion om hur man ska förstå dessa viktiga brytningsskeden i Arabvärld
efterkrigshistoria. Kanske mycket av Rye Olsens resultat kan tas tillvara inom
men för sådana bredare tolkningsförsök. Min allvarligaste kritik mot Rye Ols
arbete är att han inte konfronterat sina egna tolkningar med andras. Han har g
igenom en stor litteratur ur vilken han hämtar fakta och argument till stöd för
egen analys. Analysen är ambitiöst strukturerad. Den utgör en omfattande o
respektingivande arbetsinsats. Men som en *argumentering* kan den först övert
om sin rimlighet och fruktbarhet när den ställs mot alternativa tolkningar. S
skilt i fallet Egypten rör vi oss med skeenden som är grundligt omskrivna och o
debatterade.

Litteratur

- Rye Olsen, G. (1988). *Økonomi og Politik i den Arabiske Verden. En Sammenlignende Analyse af U
viklingen i Egypten, Irak og Saudi-Arabien siden 1950erne*, 1-2, København: Akademisk Forl
Beckman, B. (1981). »Imperialism and the National Bourgeoisie«, *Review of African Political E
nomy*, 22.
- Beckman, B. (1985). »Neo-colonialism, Capitalism and the State in Nigeria«, in H. Bernstein a
B. Campbell (eds.), *Contradictions of Accumulation in Africa*, Beverly Hills: Sage.
- Brewer, A. (1980). *Marxist Theories of Imperialism. A Critical Survey*, London: Routledge & Keg
Paul.
- Goulbourne, H. (ed.) (1979). *Politics and State in the Third World*, London: Macmillan.
- Martinussen, J. (1980). *Staten i Perifere og Post-koloniale Samfund: Indien og Pakistan*, 1-4, Århu
Politica.

ning efter kriget och statens svårigheter att reproducera en borgerlig klassl
moni. Det handlar alltså om en förskjutning av styrkeförhållandena till bo
klassens nackdel. När utvecklingen drivs åt höger under Sadat är det konso
ringen av borgerlig klassmakt som är mest iögonenfallande. Ur detta perspe
blir borgarklassens fraktionsmotsättningar sekundära.

Tendensen att förklara skeenden i termer av motsättningar inom de dom
rande klasserna på bekostnad av motsättningar mellan dessa och de under
nade klasserna illustreras också av Rye Olsens diskussion av Nassers jordref
Den framställs som den framväxande agrara bourgeoisie's projekt i motsätt
till feodala intressen (s. 407f.). De starka folkliga inslagen i jordreformen (jorc
tidigare jordlösa) spelas ner.

Vad är rimliga och fruktbara tolkningar?

De alternativa förklaringar som antyds ovan är inte originella. Det finns en li
diskussion om hur man ska förstå dessa viktiga brytningsskeden i Arabvärld
efterkrigshistoria. Kanske mycket av Rye Olsens resultat kan tas tillvara inom
men för sådana bredare tolkningsförsök. Min allvarligaste kritik mot Rye Ols
arbete är att han inte konfronterat sina egna tolkningar med andras. Han har g
igenom en stor litteratur ur vilken han hämtar fakta och argument till stöd för
egen analys. Analysen är ambitiöst strukturerad. Den utgör en omfattande o
respektingivande arbetsinsats. Men som en *argumentering* kan den först övert
om sin rimlighet och fruktbarhet när den ställs mot alternativa tolkningar. S
skilt i fallet Egypten rör vi oss med skeenden som är grundligt omskrivna och o
debatterade.

Litteratur

- Rye Olsen, G. (1988). *Økonomi og Politik i den Arabiske Verden. En Sammenlignende Analyse af U
viklingen i Egypten, Irak og Saudi-Arabien siden 1950erne*, 1-2, København: Akademisk Forl
Beckman, B. (1981). »Imperialism and the National Bourgeoisie«, *Review of African Political E
nomy*, 22.
- Beckman, B. (1985). »Neo-colonialism, Capitalism and the State in Nigeria«, in H. Bernstein a
B. Campbell (eds.), *Contradictions of Accumulation in Africa*, Beverly Hills: Sage.
- Brewer, A. (1980). *Marxist Theories of Imperialism. A Critical Survey*, London: Routledge & Keg
Paul.
- Goulbourne, H. (ed.) (1979). *Politics and State in the Third World*, London: Macmillan.
- Martinussen, J. (1980). *Staten i Perifere og Post-koloniale Samfund: Indien og Pakistan*, 1-4, Århu
Politica.